

7. Petrova I. V. Projektuvannia v sotsialno-kulturnii sferi: navch. posib [Projecting in the social and cultural sphere]. Kyiv : Vyd-vo KNUKiM, 2007. 372 s. [in Ukrainian].
8. Rusova S. F. Novi metody doshkilnoho vykhovannia [New methods of preschool education]. Praha : Siiach, 1927. 111 s. [in Ukrainian].
9. Dewey J. The School and Society. URL : <https://ia600907.us.archive.org/16/items/schoolsociety00dewerich/schoolsociety00dewerich.pdf>. [in English].
10. Jones J. Ch. (1982). Design Methods. Seeds of Human Futures. N. Y., Toronto, Chichester, Brisbane : Wiley-Interscience Publ., 342 p. [in English].
11. Kilpatrick W. H. (1921). Dangers and Difficulties of the Project Method and How to Overcome Them: Introductory Statement and Definition of Terms. *Teachers College Record*, 22-4, 288–289. [in English].
12. Kilpatrick, W. H. (1918). The Project Method: The Use of the Purposeful Act in the Education Process. *Teachers College Record*, 19, 319–335. [in English].
13. Knoll M. (1993). 300 Jahre lernen am Projekt. Zur Revision unseres Geschichtsbildes. *Pedagogik*, 7-8, 58–63. [in German].

Mykhailenko O., Butko T. Project method in domestic and foreign pedagogical theory and practice

The article examines the historical aspects of the project method formation in foreign and domestic pedagogical theory and practice and highlights the stages of this method development. It is noted that the development of project technology took place from its understanding as universal in the 20s and 30s of the 20th century to the awareness of its complexity in the 1960s and 1980s; to the transition from the project method in the 90s to project-based learning and project-based education in the 21st century. The important role that the project method played and plays in solving the problem of developing students' cognitive skills, forming their ability to independently acquire knowledge, see, formulate and solve a problem, and use the acquired knowledge in practice is emphasized. A classification of projects is proposed – according to the leading method of activity (informational, research, practically oriented, game, creative, telecommunication); by content aspect (literary-creative, natural-scientific, ecological, linguistic, cultural, role-playing, sports, geographical, historical, musical); by the number of project participants (individual, pair, group); according to the level of implementation of inter-subject connections (mono-subject, inter-subject, extra-subject); by duration (short-term, medium-term, long-term). It is emphasized that project work has great educational potential, because while working on a project, students communicate, cooperate and help each other in the learning process, i.e., they develop their social, mental and communicative skills, learn to cooperate in a team. This type of educational activity contributes to the implementation of the principle of individualization of learning in classes with different knowledge levels while studying and assimilating new material.

Therefore, the project method is a pedagogical system that includes a certain set of interconnected means and processes which are necessary to create an organized and targeted pedagogical influence on the formation of the student's personality.

Key words: project learning, project method, project activity, pedagogical theory, pedagogical practice, stages of development of the project method, types of projects, cognitive activity.

УДК 372.233(477) “1920/1930”

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.92.1.17>

Наровлянський О. Д.

ЕКСКУРСІЇ В СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ В 20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена досвіду упровадження екскурсій в освітній процес вітчизняної середньої школи у двадцяті роки ХХ століття. Висвітлено практику використання освітянських екскурсій у період запровадження в Україні тодішніх освітніх інновацій – комплексової системи, дальтон-плану. Проаналізовано навчальні програми зазначеного періоду та виявлено місце в них навчальних екскурсій. Визначено, що включення екскурсій до навчальних програм як обов'язкових елементів навчального процесу було важливим чинником активізації екскурсійної роботи у школах. Показано, що екскурсії у цей період використовувалися у процесі викладання різних навчальних предметів, як природознавчого (фізика, хімія, природознавство тощо) спрямування, так і суспільствознавчих (зокрема історії), а також виробничі екскурсії. Проаналізовано методичні підходи до проведення навчальних екскурсій, основні рекомендації щодо їх підготовки як з боку вчителя, так і учнів, проведення, а також підведення підсумків та подальшого використання у навчальному процесі на уроках. Показано, що у ряді навчальних програм було розроблено цілісні екскурсійні плани, що передбачали як перелік екскурсій у взаємозв'язку із навчальними темами, так і методичні рекомендації щодо їх проведення. Привернуто увагу до застережень щодо відмінностей навчальних екскурсій від розважальних прогулянок, необхідність їх тісного зв'язку з навчанням, а також організацію навчальної діяльності учнів під час підготовки та проведення екскурсій та подальшої обробки зібраних матеріалів. Доведено, що у висвітлений період набуло певного поширення виокремлення екскурсійного методу, як особливої форми наочного методу навчання. Виявлено проблеми, що заважали більш широкому упровадженню освітніх екскурсій у практику середньої школи (нестача коштів, кваліфікованих кадрів, відсутність в системі освіти відповідних профільних закладів).

Ключові слова: середня освіта, освітні екскурсії, методи навчання, Дальтон-план.

Сучасна реформа української школи вимагає пошуку ефективних методів організації освітнього процесу. Одним з таких методів можуть бути освітні екскурсії. При цьому доцільним та актуальним є вивчення історичного досвіду використання цього методу у вітчизняних школах.

Питання упровадження екскурсій до освітнього процесу школи та їх методики досліджували. І. Акінфєєв, О. Закс, Б. Райков, С. Русова, М. Сумцов та інші вітчизняні педагоги. Останніми роками цим проблемам було присвячено низку публікацій О. Колотухи, О. Кравченко, О. Романенко, В. Редіної, Є. Копилця та інших. Однак досвід використання екскурсій і школах в 20–30-ті рр. ХХ століття недостатньо вивчений.

Метою статті є аналіз досвіду засосування екскурсій в освітньому процесі вітчизняної середньої школи в 20-ті рр. ХХ століття зокрема в період упровадження в школах різноманітних нововведень (комплексної системи викладання, Дальтон-плану тощо) з метою подальшого використання цього досвіду у сучасній українській школі.

В 20-ті рр. ХХ століття навчальні екскурсії поступово набувають чималого поширення у вітчизняній школі. Важливим поштовхом для цього стало їх введення до навчальних програм. Так, у затверджених влітку 1921 року програмах для єдиної трудової школи I та II ступенів було передбачено широке застосування екскурсій. Екскурсією в них визначається “будь-яке безпосереднє спостереження поза стінами школи”. У пояснювальних записках до програм було визначено принципи та основні вимоги до методики проведення навчальних екскурсій. Вказувалося, що викладач повинен завчасно відвідати намічене для екскурсії місце, визначити матеріал, необхідний для досягнення педагогічних цілей, домовитися про її проведення з адміністрацією об’єкта (за потребою). Екскурсії має передувати підготовча бесіда. Після завершення екскурсії пропонувалося провести заключну бесіду, під час якої з’ясувати значення отриманого матеріалу. Екскурсії не повинні бути надто багатолюдними, мають залишати слід у вигляді малюнків, записів, виготовленням моделей, отриманих на місці для шкільного музею матеріалів. Навчальна робота, пов’язана з екскурсіями, на думку авторів програм, розпадається на дві частини – попередня, яку учні можуть виконати в класі, в лабораторії та остаточну – в лісі, в полі, тощо. Пропонувалося проводити екскурсії в різні пори року – ранньою весною, в середині та кінці травня, восени та взимку. Відзначалося, що “вміння та такт викладача повинні привести до того, щоб учні дивилися на екскурсію не як на розважальну прогулянку, а як на урок, розумову працю – роботу в природі... Екскурсія та робота на екскурсії не є самоціль, а лише могутній засіб приучення учнів здійснювати спостереження не в штучній шкільній обстановці, а в природній...”. Екскурсії було передбачено програмами з рідної мови, природознавства (включало фізику, ботаніку, зоологію, астрономію). Програма з фізики навіть містила екскурсійний план. Серед пропонованих тем екскурсій в природу – пристосування до оточуючого світу, захисна окраска та мімікрія, сезонні зміни в природі, геологічні екскурсії тощо. Водночас у програмі з географії для другого ступеню та суспільствознавства екскурсії навіть не згадувалися.

У 1923 році починається запровадження в середній освіті України так званої комплексної (або комплексової у багатьох тогочасних публікаціях) системи викладання, яка передбачала “перехід від вивчення, що розподілене за науковими дисциплінами, до вивчення матеріалу за комплексами, створеними навколо цікавих для дітей явищ, предметів тощо”. Одним з основних способів вивчення комплексів вважалася відповідна екскурсія. У програмі для роботи молодших груп за комплексовою системою на весняно-літній триместр 1924 року було передбачено “збудження інтересу... шляхом екскурсій у поле, у культурний сад і т. ін.”. Програма безпосередньо містила перелік пропонованих екскурсій практично до кожного комплексу [13].

Запровадження комплексової системи призвело до збільшення уваги до екскурсій і появи поняття “екскурсійний метод викладання”. Його основною перевагою вважалася можливість безпосереднього ознайомлення з предметами, коли учні йдуть до них під час екскурсії. Прибічники цього методу вважали, що якщо школа немає можливості безпосередньо ознайомити учня з предметом вивчення, необхідно виходити за межі школи, використовуючи особливу форму наочного методу викладання, а саме екскурсійний метод. Екскурсійний метод, на їх думку, є найбільш досконалою формою наочного методу на основі якого можна побудувати систему цілих галузей знання. Саме тому вони пропонували покласти екскурсійний метод в основу навчання шляхом проведення планомірних систематичних екскурсій, а навчання природознавства, історії, батьківщинознавства у класі є лише доповненням до екскурсійного методу. При цьому екскурсійний метод має стати основним методом навчання для дітей перших років навчання, коли переважає конкретне мислення. При застосуванні екскурсійного методу пропонувалося виділяти чотири моменти або ступені, що послідовно розгортаються одна за одною: підготовка, безпосередньо екскурсія, що складається зі спостереження та вивчення на місці об’єктів та накопичення даних та матеріалів, обробка даних та матеріалів, вираження, зображення результатів екскурсії.

У 1926 році для другого концентру трудових шкіл було видано нові програми [9]. У пропонованих цими програмами схемах “проробки комплексів” передбачалася можливість змін в розкладі окремих викладачів та класів для проведення екскурсій, а “для далеких екскурсій... групу на робочий день (один чи декілька) від навчальної праці можна звільняти зовсім” [9, с. 12–15]. У пояснювальній записці до програми з природознавства пропонувалося використовувати “активні методи – трудову, дослідницьку, екскурсійну тощо” [9, с. 63], з фізичної культури було, зокрема, передбачено “гулянки й екскурсії на віддалення від 6 до 10 верст”, “екскурсії на лижах” [9, с. 166, 173].

У червні 1925 року було надруковано методичний лист “Дослідний метод у масовій школі”, автором якого був видатний український вчений-педагог та практик Я. Чепіга. Автор підкреслює, що “...удосконалення умінь спостерігати найкраще можна переводити під час гулянок, екскурсій тощо. Учитель не повинен проминути жодного випадку, коли можна дати змогу спостерігати”. При цьому, екскурсії мають бути організовані “доцільно і педагогічно”. При цьому діти повинні під час екскурсій проводити власні спостереження (за запропонованою вчителем програмою), досліджувати природу, поєднуючи таким чином екскурсію і дослідний метод [14].

У багатьох публікаціях екскурсій розглядаються як одна з нових та ефективних форм навчання, яка свідчить про народження “нової школи”. Так, у роменській газеті “Влада праці” зазначалося, що “одна година подорожі з товаришами-земляками однокласниками, під проводом навчителя, дасть багато більш, ніж десять годин читання, хоч би б хорошого підручника по краєзнавству” [11]. Аналізуючи хід перебудови роботи школи на Черкащині, місцева газета як одну з ознак шкільної перебудови відзначала проведення у школах екскурсій, однак вказувала, що “...екскурсія не щільно входять в життя школи, вони ще виконуються напівсвідомо, без знання цього діла, але робиться. Але таких шкіл одиниці, а вчителів десятки” [6].

Низку таких статей що аналізують та узагальнюють практику проведення освітніх екскурсій протягом 1925 року було надруковано в газеті “Народний учитель”. Донченко М. вказує на те, що екскурсії “як засіб навчання в труді, в школі здобуває собі особливе місце...”, відзначає, що екскурсія є “найкращим живим зв’язком” із суспільством, що визначає її особливу роль в системі соціального виховання [4]. Гук присвятив статтю виробничим екскурсіям. Він вказує, що “екскурсіям, екскурсійній методі в практиці сучасної школи надається велике значіння, бо в цьому вбачають один із засобів викликати активність, самодіяльність учнів, розвинути у них бажання досліджувати [3]. Т. Сонні, розглядаючи методику вивчення суспільствознавства, вказує на важливість краєзнавчого підходу, вважає необхідним, щоб “кожна школа утворювала екскурсії самостійно... Конче потрібно заздалегідь скласти загальний план, як екскурсійно вивчати село, увійти в зносини з місцями й особливо роздобути кошти, щоб в екскурсіях на село брали участь і бідні діти.” [12]. Мостовий також вказує на незаперечну користь “екскурсійного методу” і аналізує особливості його використання в умовах комплексової системи та у весняно-літній період. Зазначалося, що, на відміну від зимового періоду, коли екскурсії не виходили за рамки села, у весняно-літній період екскурсії проводяться на виробництво. Автор заперечує проведення предметних екскурсій (географічних, біологічних, літературно-художніх тощо), пропонує проводити екскурсії як дослідні або ілюстративно-підсумковими, а також використовувати ланкову систему роботи [7]. Детальний опис методики проведення екскурсій (“екскурсійного методу” за термінологією статті) за комплексовою системою було подано на прикладі роботи Пулинської школи Житомирської округи, проведення екскурсій в 5–6 групах в другому триместрі 1924/1925 навчального року. План екскурсій передбачав “практично провести сільськогосподарський ухил й далі, по можливості, вивчити місцеве виробництво” [1].

У другій половині 20-х років в школах УРСР певного поширення набуває робота з використанням так званого Дальтон-плану, що передбачає вільний розподіл навчального часу учнями. При застосуванні цієї форми організації навчального процесу чільне місце займали екскурсії. У процесі запровадження Дальтон-плану було зроблено спробу відводити для екскурсій певний день, однак це прийшло у суперечність з індивідуальними графіками учнів. Тому в подальшому проведення кожної екскурсії погоджувалося з керівниками груп, а також з викладачами старших груп. Екскурсія при цьому розглядалася як один з основних методів навчання. Залежно від змісту навчальної роботи під час екскурсії їх поділяли на три види. Перший передбачав під час екскурсії просте спостереження з записами, малюнками тощо, другий – “обслідування з перевагою моментів активного спостереження, запитань, підрахунків, розглядання таблиць і т.п.”, третій – “дослідження”, коли екскурсія дає матеріал для подальшого вивчення та висновків у процесі аналізу побаченого на екскурсії. Відповідно екскурсії пропонувалося поділяти на пасивно-наочні та активно-дослідчі [2].

В оновлених до 1929/30 навчального року програмних матеріалах до вивчення суспільствознавства в 5-й групі міських шкіл (до складу якого було включено географію) пропонувалося шляхом екскурсії ознайомитися з великим кам’яновугільним та металургійним виробництвом [9, с. 14]. У темі “Фабрично-заводська промисловість та її роля в соціалістичній перебудові сільського господарства” пропонувалося провести екскурсію на фабрики заводи та кустарне виробництво, до електростанції [9, с. 19]. При вивченні природознавства вивчення природних умов сільського господарства в 5-й групі міських шкіл пропонувалося розпочинати “орієнтовними екскурсіями до господарства для ознайомлення зі складом місцевих культурних рослин, бур’янів та шкідників. Ці екскурсії дадуть вихідний матеріал щодо місцевого сільського господарства і орієнтуватимуть учнів в наступному, більш детальному вивченні рослин та шкідників по весні...” Восени також пропонувалося провести геологічну екскурсію. під час якої ознайомити учнів з місцевими ґрунтами та підґрунтовими шарами, а навесні продовжити екскурсійну роботу, зокрема була прямо передбачена програмою екскурсія в сільське господарство (сад, город, поле_ та у дику природу (в темі “Природні умови сільського господарства. У 6-й групі програмою була передбачена екскурсія до пасіки, досвідного садка, садового господарства, в 7-й групі – до геологічного музею, до місцевості, де зустрічаються рештки організмів (в темі “Основи еволюційної теорії”) [9, с. 71–76]. На відміну від вказаних предметів, в програмах з фізики, хімії, географії немає безпосереднього переліку чи рекомендацій щодо тем екскурсій, однак

в методичних вказівках до вивчення фізики зазначалося, що “для вивчення питань прикладної техніки слід широко організувати екскурсії та налагодити зв’язок з виробництвом” [9, с. 102]. В поясненнях до програми з географії 7-ї групи зазначалося, що “велику увагу слід звернути на...екскурсійну роботу з загальної географії... Географічні екскурсії навіть довші за краснорічні експедиції, повинні обов’язково входити до плану” [9, с. 183].

Закріплення екскурсій в навчальних програмах призвело до досить широкого поширення їх в школі. За даними 1930 р. 30% всіх відвідувачів музеїв України склали учні [8].

Водночас існувала низка проблем при проведенні екскурсій. Це нестача коштів, відсутність в екскурсантів нормального одягу, взуття, проблеми в організації прийому дітей, зокрема в Києві – відсутність постійного місця для проживання екскурсійних груп, відсутність можливості готувати собі їжу в місцях розміщення, дорогі квитки в музеї, театри, кіно., Вказувалося також на недостатню кількість та низьку кваліфікацію працівників Київської екскурсійної бази, які “не знають ані мови, ані історії Києва”, а також на відмову музею Києво-Печерської Лаври приймати дитячі групи [5].

Таким чином, протягом 20-х рр. ХХ століття у вітчизняній середній школі досить активно здійснювалися заходи по упровадженню екскурсій у освітній процес. Не зважаючи на неодноразові зміни пріоритетів (комплексна система навчання, дальтон-план тощо), екскурсії проголошувалися одним з основних методів навчання. Певного поширення у цей період набуває упровадження “екскурсійного методу” навчання, що передбачав основні роль екскурсій у формуванні знань учнів. Важливим чинником розповсюдження екскурсій було їх включення як обов’язкових до навчальних програм з чітким визначенням тем екскурсій. Водночас, перешкодою у впровадженні екскурсій був ряд об’єктивних чинників, зокрема нестача фінансів, методичної літератури, недостатня підготовка педагогів до проведення екскурсій. Негативну роль також відіграла відсутність спеціалізованих освітніх установ, структур, які б відповідали за розвиток освітянського туризму, були організаційно-методичним центром освітянських екскурсій.

Використана література:

1. Бородулін. (1925) Наші екскурсії. *Народний учитель*. 1925. № 30. 28.07.
2. Гофман Фр. Про методи роботи суспільствознавства при Долтон-плані. *Радянська освіта*. 1927. № 10. С. 33–41.
3. Гук Дослід та екскурсія. *Народний учитель*. 1925. № 4. 27.01.
4. Донченко М. Школа й екскурсія. *Народний учитель*. 1925. № 20. 19.05.
5. Дячина Ю. В блокнот 51847 друзів дітей. *Пролетарська правда*. 1925. № 153. 08.07.
6. Іов. Народна освіта на Черкащині. *Шлях революції (Черкаси)*. 1923. № 193. 07.11.
7. Мостовий. Екскурсійний метод весною і гурткова праця учительства. *Народний учитель*. 1925. № 13. 31.03.
8. Про місце музеїв у шкільній роботі. Лист сектору науки НКО від 17.12.1931 №710.03. *Бюлетень НКО*. 1932. № 1. ст. 11. С. 5.
9. Програми другого концентру для сільських і міських трудових шкіл (за комплексною системою). Київ : Держвидав України, 1926.
10. Програмні матеріали для другого концентру на 1929–1930 н.р. Б.м., б.р. 280 с.
11. С. Г. Нові методи навчання. *Влада Праці (Ромни)*. 1923. № 135. 14.12.
12. Сонні Т. Новий стан шкільного суспільствознавства. *Пролетарська правда (Київ)*. 1925. № 233. 11.10.
13. Чепіга Я. Весняно-літній період в практиці трудового виховання. *Радянська освіта*. 1924. № 3–4. С. 27–36.
14. Чепіга Я. Дослідний метод у масовій школі (Методичний лист). *Народний учитель*. 1925. № 25. 23.06.

References:

1. Borodulin (1925). Nashi ekskursii [Our excursions]. *Narodniy uchitel* – People’s teacher, 28 lip. (No. 30) [in Ukrainian].
2. Hofman Fr. (1927). Pro metody roboty suspilstvoznnavstva pry Dolton-planii [On the methods of social science under the Dolton Plan]. *Radianska osvita* – Soviet education. (10, 33–41) [in Ukrainian].
3. Huk (1925). Doslid ta ekskursiia [Research and excursion]. *Narodniy uchitel* – People’s teacher, 27 sich. (No. 4) [in Ukrainian].
4. Donchenko M. (1925). Shkola y ekskursiia [School & Excursion]. *Narodniy uchitel* – People’s teacher. 19 tr. (No. 20) [in Ukrainian].
5. Diachyna Yu. (1925) V bloknot 51847 druziv ditei [In notebook 51847 friends of children]. *Proletarska pravda* – Proletarian Pravda. 08 lip. (No. 153) [in Ukrainian].
6. Iov (1923). Narodna osvita na Cherkashchyni [Public education in Cherkasy region]. *Shliakh revoliutsii* – The path of revolution. 07 lis. (No. 193) [in Ukrainian].
7. Mostovyi (1925). Ekskursiinyi metod vesnoiu i hurtkova pratsia uchytelstva [Excursion method in spring and extracurricular work of teachers]. *Narodniy uchitel* – People’s teacher. 31 ber (No.13) [in Ukrainian].
8. Pro mistse muzeiv u shkilnii roboti (1932) [About the place of museums in school work]. *Lyst sektoru nauky NKO vid 17.12.1931 № 710.03. Biuletten NKO*. (1, 5) [in Ukrainian].
9. Prohramy druhooho kontsentru dlia silskykh i miskykh trudovykh shkyl (za kompleksovoiu systemoiu) (1926) [Second concentration programs for rural and urban schools (according to the complex system)]. *Kyiv : Derzhvydav Ukrainy* [in Ukrainian].
10. Prohramni materialy dlia druhooho kontsentru na 1929–1930 n.r [Program materials for the second concentration]. Б.м., б.р. [in Ukrainian].
11. S. H (1923). Novi metody navchannia [New teaching methods]. *Vlada Pratsi* – Labor power. 14 gr. (No. 135) [in Ukrainian].
12. Sonni T. (1925). Novyi stan shkylnooho suspilstvoznnavstva [The new position of school social studies]. *Proletarskaia pravda* – Proletarian Pravda. 11 zov (No. 233) [in Ukrainian].
13. Chepiha Ya. (1924) Vesnianolitnii period v praktytisi trudovoho vykhovannia [Spring-summer period in the practice of labor education]. *Radianska osvita* – Soviet education. (3–4, 27–36) [in Ukrainian].
14. Chepiha Ya. (1925). Doslidnyi metod u masovii shkoli (Metodychnyi lyst) [Research method in a mass school (methodical letter)]. *Narodniy uchitel* – People’s teacher. 23 cher. (No. 25) [in Ukrainian].

Narovlyanskiy O. Excursions in secondary education in Ukraine in the 20s of the twentieth century

The article is devoted to the experience of introducing excursions into the educational process of the national secondary school in the twenties of the twentieth century. The practice of using educational excursions during the period of introduction of educational innovations in Ukraine - the integrated system, the Dalton plan - is highlighted. The curricula of this period are analysed and the place of educational excursions in them is revealed. It is determined that the inclusion of excursions in the curriculum as mandatory elements of the educational process was an important factor in the intensification of excursion work in schools. It is shown that excursions in this period were used in the process of teaching various subjects, both natural sciences (physics, chemistry, natural history, etc.) and social sciences (in particular, history), as well as industrial excursions. The article analyses methodological approaches to conducting educational excursions, the main recommendations for their preparation by both teachers and students, conducting, as well as summarising and further use in the educational process at lessons. It is shown that a number of curricula have developed comprehensive excursion plans that include both a list of excursions in relation to educational topics and methodological recommendations for their conduct. Attention is drawn to the warnings about the differences between educational excursions and recreational walks, the need for their close connection with learning, as well as the organisation of students' learning activities during the preparation and conduct of excursions and the subsequent processing of the collected materials. It is proved that in the period under review, the excursion method as a special form of visual teaching method became widespread. The problems that prevented the wider introduction of educational excursions into the practice of secondary schools (lack of funds, qualified personnel, lack of relevant specialised institutions in the education system) are identified.

Key words: secondary education, educational excursions, teaching methods, Dalton Plan.

УДК 371.13:17.022.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.92.1.18>

Неборак К. О.

**МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ
В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ**

У сучасному світі педагогічна спільнота стикається з безпрецедентними викликами, пов'язаними зі швидким розвитком технологій та змінами в суспільстві. Ці виклики вимагають від майбутніх вчителів не тільки знань та навичок, необхідних для проведення уроків, а й готовності до використання інноваційних методів навчання.

Одним із ключових аспектів підготовки майбутніх вчителів до використання інноваційних методів навчання є формування морально-етичної культури. Морально-етична культура майбутнього вчителя історії має бути розвинена настільки, щоб дозволити педагогу здійснювати свою професійну діяльність відповідально та ефективно.

Морально-етична культура вчителя полягає в усвідомленні значення етичних принципів та норм, їх використання в професійній діяльності та взаємодії з учнями, колегами та батьками. Це також включає розуміння значення та потенційних наслідків інноваційних методів навчання, їх відповідність моральним та етичним стандартам.

У контексті використання інноваційних методів навчання морально-етична культура майбутнього вчителя історії має розвиватися на основі розуміння, що не всі методи можуть бути підходящими для кожного учня та що навчання повинно відбуватися з дотриманням етичних норм та принципів.

Оскільки інноваційні методи навчання вимагають змін у традиційному підході до викладання та взаємодії з усіма учнями, морально-етична культура майбутнього вчителя повинна допомагати знаходити баланс між інноваційністю та збереженням етичних стандартів. Крім того, важливо, щоб майбутні вчителі були готові до впровадження нових методів та технологій в навчальний процес, проте знали межі їх застосування та ризики, пов'язані з їх використанням.

У зв'язку з цим, розуміння та дотримання морально-етичних принципів є необхідною умовою для викладання історії з використанням інноваційних методів. Якщо майбутні вчителі будуть свідомо та відповідально використовувати ці методи, то це не тільки допоможе покращити якість навчання, а й сприятиме розвитку позитивної етичної культури в педагогічному середовищі.

У статті розкрито особливості формування морально-етичної культури майбутнього вчителя історії в умовах використання інноваційних методів навчання.

Встановлено, що морально-етична культура майбутнього вчителя історії в умовах використання інноваційних методів навчання має велике значення. Інноваційні методи навчання можуть сприяти формуванню моральних цінностей, етичного мислення та професійної моралі у майбутніх вчителів історії. Вони надають можливість активно залучати учнів до процесу навчання, стимулюють їх критичне мислення, сприяють розвитку соціальних навичок та співробітництва.

Крім того, використання інноваційних методів навчання може допомогти майбутнім вчителям історії адаптуватися до сучасних соціокультурних умов, що вимагають швидкого засвоєння нових знань і технологій. Вони дають змогу вчителям створювати захоплюючі та стимулюючі навчальні середовища, де виховуються моральні цінності, повага до інших культур та розуміння важливості етичних принципів.

Ключові слова: морально-етична культура, інноваційні методи, інтерактивні методи, професійна компетентність, педагогічна діяльність, громадянська свідомість, толерантність, комп'ютерна грамотність.